HET INDUSTRIALISATIEBELEID IN DE ONTWIKKELINGSGEBIEDEN

DOOR F. J. J. H. M. VAN OS, ECON. DRS

Nu blijkens een bekendmaking van de Minister van Economische Zaken in de Staatscourant van 20 februari j.l. de premieregeling „Bevordering industrievestiging kerngemeenten" voor een aantal ontwikkelingsgebieden voorshands is opgeschort, lijkt het een gunstig tijdstip om ons nog eens te bezinnen op het regionale industrialisatiebeleid dat tot nog toe werd gevoerd en na te gaan wat de resultaten daarvan voor de ontwikkelingsgebieden zijn geweest.

Zoals bekend werd bij Koninklijke Boodschap van 10 oktober 1951 een wetsontwerp bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, waarbij de deelneming in de uitvoering van de ontwikkelingsplannen voor een aantal gebieden in Nederland werd aangekondigd, en de gelden voor de zgn. eerste fase werden uitgetrokken [1]). Reeds voordien was er voor Zuid-Oost Drenthe een ontwikkelingsplan opgesteld, dat met gelden uit de tegenwaarderekening van de Marshall-hulp werd gefinancierd [2]).

Welke overwegingen hebben nu de Regering ertoe geleid zich op dit gebied te begeven?

Vóór de Tweede Wereldoorlog werd de vestiging van industrie terecht beschouwd als een zaak die de ondernemer regardeert. Wel rekenden de gemeentelijke overheden het in vele gevallen tot haar taak om de industrialisatie binnen haar grondgebied te bevorderen. Het Rijk van zijn kant zorgde voor verkeersverbindingen te land en te water en paste deze aan naar de ontstane behoefte. De industrievestiging werd aldus overwegend bepaald door een aantal, vaak historische, factoren, waarop werd voortgebouwd. Maatregelen met het doel de industrialisatie in bepaalde gebieden bewust te bevorderen, paste de Regering niet toe. Het initiatief lag wat zulks betreft niet aan haar kant.

Historisch gezien is Nederland geen industrieland bij uitnemendheid. Handel en verkeer speelden van oudsher de hoofdrol; de industrie volgde veelal en kwam daar, waar in het bijzonder de verkeerssector de industriële ontwikkeling in de hand werkte. De havens, knooppunten van de handel, waren van nature de uitgelezen vestigingsplaatsen voor de scheepsbouw, de scheepsfouragering en vooral niet te vergeten de bewerking en veredeling van grondstoffen in de zgn. trafieken. Zo groeide een concentratie van economische activiteiten in het westen des lands. Daarnaast heeft in andere streken de vindplaats van grondstoffen (de Dominiale Mijn, meekrap en vlasbewerking), of het technisch kunnen de stoot tot een industriële ontwikkeling gegeven.

[1]) Zitting 1951/1952, nr. 2322.
[2]) Zitting 1950/1951, nr. 1985.

In de loop van de 19e eeuw zet een ontwikkeling in, die vooral in de eerste decennia van deze eeuw haar invloed deed gelden. Aan de ene kant veroorzaakt de grotere concentratie van mensen en activiteiten in de westelijke provincies de opkomst van verzorgende bedrijven, trekt die zelfs aan uit andere provincies. Een voorbeeld hiervan is het verval van de cacao-verwerkende industrie in Zeeland en haar opkomst in de Hollanden. Deze concentratie wordt veroorzaakt door de opkomst van de stoomkracht. Daartegenover ziet men echter ook geheel nieuwe industriegebieden opkomen, mede als gevolg van de versnelling van de verbindingen, waardoor het mogelijk wordt om snel en geregeld goederen over grote afstanden te vervoeren. Zo konden diverse takken van industrie gebruik maken van de goedkope arbeidskracht die in verschillende streken op het platteland nog braak lag.

In onze eeuw zien we tot de dertiger jaren opnieuw een versterkte tendens tot concentratie in het westen des lands. Onze zware industrie neemt haar vlucht. Haar vestigingsplaats was uiteraard bepaald door de zeer duidelijke eisen die zij nu eenmaal aan haar ligging stelt. Hiervan hangt, althans tot op zekere hoogte, mede de vestigingsplaats van de hulpindustrie af.

Tegenover de gebieden waar zich min of meer periodiek de concentratietendensen deden gevoelen, stonden (en staan) uiteraard streken die optreden als de leveranciers van de elders gevraagde arbeidskracht. Het „expulsieproces" dat zich daar voordoet, heeft als logische pendant, dat de industrialisatie als het ware negatief beïnvloed wordt. De industriële ontwikkeling kan er minder snel plaatsvinden dan elders, nieuwe initiatieven mijden zulke streken, tenzij zeer bijzondere redenen aanwezig zijn om toch in zo'n gebied te beginnen. Gaat deze gang van zaken nu bovendien gepaard met inkrimping van de historische bestaansbronnen (b.v. door mechanisatie in de landbouw, uitputting van de veenvoorraden e.d.) dan zijn de elementen gegeven die uiteindelijk het ontstaan van blijvende werkloosheid zullen of kunnen in de hand werken. Immers wanneer de toeneming van het arbeidsaanbod groter is dan de groei van de vraag naar arbeid, verminderd met de (e)migratie, dan wordt men geconfronteerd met een tekort aan werkgelegenheid, dat zich manifesteert als acute structurele werkloosheid. Een verschijnsel, dat zich dan zelfs in tijden van hoogconjunctuur blijft handhaven. Wij zien dan ook dat toen in de dertiger jaren de crisis grote aantallen mensen in den lande werkloos maakte, deze gesel extra hard aankwam in bepaalde agrarische streken, waar de hoogste relatieve werkloosheidscijfers werden aangetroffen.

Na de tweede Wereldoorlog waren er verschillende factoren, die de Regering noopten de industrialisatie krachtdadiger dan ooit te bevorderen. Met het oog op de snel groeiende beroepsbevolking diende op korte termijn de werkgelegenheid worden uitgebreid; de plaatsingsmogelijkheden in de landbouw vertoonden als sequeel van de voortschrijdende mechanisatie de voortdurende neiging tot inkrimpen, terwijl de veranderde verhouding tot Indonesië problemen voor betalingsbalans en werkgelegenheid opriepen, waarvoor dringend een oplossing moest worden gezocht. De noodzaak de industriële werkgelegenheid te bevorderen stelde de Regering echter tevens

voor de vraag of ook door het bevorderen van de spreiding daarvan in geografische zin richting diende te worden gegeven.

De bevolkingstoeneming, hoewel in alle provincies veel groter dan voor de oorlog, was immers niet overal gelijk. De lust en bereidheid tot (e)migratie liepen in de verschillende landstreken sterk uiteen. Ook de mogelijkheden in de landbouw verschilden streeksgewijs nog zeer sterk.

Bovendien bleek dat in de na-oorlogse jaren van full employment in sommige streken een werkloosheidscijfer werd gesignaleerd, dat vele malen hoger lag dan het rijksgemiddelde. Dit laatste stemde in het bijzonder tot nadenken, vooral toen duidelijk werd dat het om praktisch dezelfde streken ging, die ook voor de oorlog steeds — hoe de omstandigheden ook mochten zijn — te kampen hadden met een werkloosheid die daar relatief veel sterker drukte dan elders. De vraag rees wat hieraan gedaan moest worden.

Eind 1949 vroeg de Minister van Economische Zaken aan de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie hem van advies te dienen inzake het lokaliseren van gebieden die in verband met de regionale spreiding van de industrie eventueel bijzondere aandacht van de overheid vragen, alsmede ten aanzien van maatregelen van algemene aard, door welke de overheid de regionale spreiding positief zou kunnen bevorderen.

Voor de uitvoering van deze taak werd een afzonderlijke commissie voor regionale vraagstukken ingesteld, die zich in de eerste plaats afvroeg of het gewenst en verantwoord is „dat de toekomstige industrialisatie voornamelijk plaatsvindt in de historische industriecentra", waarvan de ontwikkeling in grote lijnen boven reeds is geschetst.

In antwoord op deze vraag komt zij tot de conclusie, dat een voortgaande concentratie van de bevolking op langere termijn van de maatschappij grote offers vraagt, die ons land zich nationaal-economisch niet kan veroorloven en die niet opwegen tegen de offers die gebracht zullen moeten worden bij industrievestiging elders [3]). De toeneming van het arbeidsaanbod manifesteert zich in hoofdzaak buiten de industriecentra in de specifieke agrarische gebieden. Hierdoor ontstaan arbeidersoverschotten, die ten dele door migratie in de bedoelde industriecentra arbeid zullen kunnen vinden. Het gaat echter vaak om dusdanige aantallen, dat deze migratie massaal zou moeten plaatsvinden om een tegenwicht te scheppen. De commissie wijst op de sociaal onaanvaardbare repercussies daarvan, verwerpt de migratie als enig middel ter oplossing van het gestelde probleem en komt zo tot de uitspraak dat decentralisatie van de toekomstige industrialisatie hoogst gewenst moet worden geacht.

Ofschoon bij nader onderzoek bleek dat na „een betrekkelijk korte periode" waarin een zeer sterke tendens tot concentratie, in het bijzonder in het zeehavengebied, optrad, een tijd is gevolgd, waarin deze tendensen verzwakken, dienen niettemin speciale maatregelen door de centrale overheid genomen te worden omdat, zo stelt de commissie, „de gewenste ontwikkeling buiten de specifieke historische concentratiepunten niet in zodanig tempo

[3]) „Landelijke spreiding der industrialisatie door regionale concentratie", 24 juli 1950.

plaatsvindt als in verband met de versnelde industriële ontwikkeling nodig *is*". Het rapport bepleit de voorgestane decentralisatie gepaard te doen gaan met een zekere concentratie van de industriële ontwikkeling in bepaalde daartoe geschikte kernen.

De middelen om een streek tot ontwikkeling te brengen, moeten, aldus het rapport, uiteraard op ieder individueel geval worden afgestemd. In het algemeen echter kunnen maatregelen ten aanzien van verkeersvoorzieningen, ontsluiting van industrieterreinen, het oprichten van industriegebouwen voor derden, voorzieningen op het gebied van openbare nutsbedrijven en de bevordering van scholing en omscholing, niet ontbeerd worden.

In feite gaat het er dus om dat het industrieel klimaat verbeterd wordt. Hiermede wordt dan niet alleen bedoeld dat een streek gemakkelijker bereikbaar wordt, maar b.v. ook dat er een voldoende aanbod van geschoolde arbeid is. Het betekent ook, dat de algemene levensomstandigheden — opleidingsmogelijkheden, milieu, recreatie — passen in een moderne industriële gemeenschap. Het gaat dus om de verbetering van een aantal zgn. „objectieve" zowel als „subjectieve" factoren.

Toen de Regering dan ook besloot om de gebieden, die onmiddellijk bijzondere aandacht vroegen, in haar industrialisatiebeleid te betrekken, lag het voor de hand dat speciaal die maatregelen getroffen werden, waardoor aanwijsbare leemten in de objectieve vestigingsfactoren van de betrokken gebieden, althans zoveel als mogelijk en verantwoord werd geacht, zouden worden aangevuld. Toen bepaald was welke streken — nu bekend als ontwikkelingsgebieden — voor deze bijzondere zorg in aanmerking kwamen, werd een programma opgesteld, dat in de eerste plaats de bereikbaarheid en de ontsluiting ten goede kwam. Het ging daarbij om voorzieningen, die zowel binnen de competentie van het Rijk als binnen die van provincie en gemeenten vielen. Voor wat het laatste betreft werd een rijksbijdrage in de uitvoeringskosten van bepaalde met name genoemde provinciale en gemeentelijke werken in uitzicht gesteld. Het welslagen van het geheel werd derhalve een zaak van gedeelde verantwoordelijkheid. Of van de geboden mogelijkheden gebruik zou worden gemaakt, was immers in de eerste plaats afhankelijk van de besluitvaardigheid van de lagere overheden.

Gelet op de autonomie van de lagere overheden, was dit de aangewezen weg: ook al omdat een gunstig resultaat slechts de vrucht kon zijn juist van de zelfwerkzaamheid van die lagere overheden, in het bijzonder van het optreden van de gemeenten. Immers van haar hangt in eerste instantie af hoe de industrieel zijn nieuwe vestigingsplaats ziet voor hij de beslissing neemt òf hij zijn bedrijf daar zal vestigen, maar ook hangt daarvan voor een deel af hoe hij de vestigingsplaats ervaart als hij eenmaal zijn bedrijf gesticht heeft. Het feit, dat thans, ruim vijf jaar nadat het boven gereleveerde Ontwerp van Wet werd aangenomen, het merendeel van de maatregelen uit de ontwikkelingsplannen is gerealiseerd, is reeds het bewijs ervoor dat de gemeenten en de provincies, die hiermede te maken hebben, niet stil hebben gezeten. Dat een enkel groot werk momenteel nog in het stadium van uitvoering verkeert, doet hieraan niets af.

Slaan wij hierop de „verslaggeving inzake de stand van uitvoering van de ontwikkelingsplannen ultimo 1953" [4]) na, alsmede wat over deze materie gezegd is in de daarna volgende memories van toelichting en antwoord naar aanleiding van hoofdstuk X der rijksbegroting voor 1955, 1956 en 1957, dan kunnen wij constateren dat zo goed als alle provinciale en gemeentelijke wegprojecten, opgenomen in de plannen, uitgevoerd zijn. Grote werken, zoals de provinciale weg Zeeland—Elsendorp in Oostelijk Noord-Brabant en enkele Rijkswegen in het Noorden, zijn in uitvoering. Wat de laatste betreft werd het oorspronkelijke plan tot verbetering van de weg Gieten—Bareveld in Noord-Oost Drenthe aangepast aan de nieuwere inzichten.

Daarentegen zien wij, dat van de verschillende verbeteringen aan waterwegen die van de Heerensloot in Friesland wordt uitgesteld. Althans in de memorie van antwoord naar aanleiding van het voorlopig verslag op hoofdstuk IX B der rijksbegroting voor 1957 deelt de Minister van Verkeer en Waterstaat mede, dat de Regering „na ampele overweging tot de slotsom (is) gekomen dat het gewenst is dit werk voorshands niet uit te voeren'.

De ontwikkelingsplannen voorzagen in enkele gebieden in de aanleg van een waterleidingnet, dat in de eerste plaats ten doel had de komende industrie ten dienste te staan. Het is duidelijk, dat realisaie daarvan niet alleen een direct industrialisatiebelang heeft gediend: ongetwijfeld heeft de bevolking hiervan ook groot profijt getrokken. De bedoelde waterleidingnetten zijn geheel uitgevoerd.

De gedachte van de regionale concentratie der industriële ontwikkeling werd in de ontwikkelingsplannen overgenomen door de aanwijzing van bepaalde „industrialisatiekernen", waarop de ontsluitingsmaatregelen in hoofdzaak werden geconcentreerd. Hier ook werden, door het Rijk gesubsidieerde, industrieterreinen aangelegd, alle geoutilleerd met water en elektriciteit en aangesloten op de riolering. Eenvoudige ontsluitingswegen vormen de verbinding met de bestaande wegennetten. In totaal werd 200 ha terrein op deze wijze gereed gemaakt, waarvan ongeveer de helft in de ontwikkelingsgebieden in Overijssel, Drenthe, Friesland en Groningen.

De keuze van de industrialisatiekernen werd bepaald in overleg met de provinciale besturen. Niet een ieder is door deze keuze bevredigd geworden. De discussies over dit punt in de beide Kamers der Staten-Generaal tijdens de behandeling van het wetsontwerp hebben dit reeds duidelijk doen blijken. Hoevele malen hebben in de achter ons liggende jaren de dagbladen ook geen melding gemaakt van pogingen van gemeentebesturen of van regionale organisaties om nog meer plaatsen als industrialisatiekern bij het beleid te doen betrekken. Aan deze aandrang heeft de Minister van Economische Zaken niet toegegeven. Slechts Hoogeveen is aan de oorspronkelijke lijst van plaatsen, die genoemd werden in de memorie van toelichting op het wetsontwerp, toegevoegd.

Het is duidelijk dat deze keuze ook verre van gemakkelijk is geweest. Van tevoren kon immers niet worden voorspeld waar de gewenste ontwikkeling het vlotst zou kunnen aanslaan. De beslissing, waar het industriali-

[4]) Augustus 1955.

satiepogen moest worden geconcentreerd, moest dan ook wel een min of meer „tentatief" karakter dragen. Zo zien wij de keuze vallen zowel op plaatsen waar reeds vóór 1950 sprake was van enige mate van industriële ontwikkeling als op andere, waarvan de ligging gunstig was in verband met het bereikbare arbeiderspotentieel, maar die overigens geen enkele aanduiding in zich droegen dat de industrialisatie zou „aanslaan". In dit verband is het illustratief de gang van zaken in Oostelijk Groningen in herinnering te brengen.

Blijkens de „Verslaggeving inzake de stand van uitvoering van de ontwikkelingsplannen ultimo 1953" speelde dit gebied aanvankelijk tussen de andere ontwikkelingsgebieden geen rol van betekenis. Integendeel, er werd zelfs een inkrimping van de industriële werkgelegenheid geconstateerd. Het is begrijpelijk, dat deze gang van zaken zowel de provinciale als rijksoverheid verontruste. Vandaar dat de Minister van Economische Zaken in de loop van 1955 — na overleg met de provincie — een werkgroep instelde, die tot taak kreeg na te gaan, welke de oorzaken waren van dit achterblijven. In hetzelfde jaar echter verschenen plotseling de namen van bepaalde Oost-Groningse gemeenten in de dagbladen: de industrie had de weg gevonden naar het meest noordelijk gelegen ontwikkelingsgebied. Ongetwijfeld was de vestiging van de Nederlandse Soda Industrie te Delfzijl daaraan ook niet vreemd. Hierdoor werd Oostelijk Groningen plotseling in het volle licht de publiciteit gesteld.

Uiteraard is het nog te vroeg om ons over de industriële aantrekkingskracht van Oostelijk Groningen een definitief oordeel te vormen. Intussen vinden wij ook in dit ontwikkelingsgebied de verschijnselen weerspiegeld, die elders reeds eerder werden waargenomen.

Ofschoon namelijk in ieder ontwikkelingsgebied verschillende industrialisatiekernen werden aangewezen, bleek de keuze van de ondernemer zich — om welke reden dan ook — steeds te concentreren op enkele uitverkoren plaatsen. Veelal is het succes van gemeenten als Emmen, Drachten, Etten of Cuyk terug te voeren naar die ene grote vestiging, die als eerste schaap over de dam kwam. Stond een kern eenmaal in de belangstelling, dan volgde de ene vestiging na de andere. De natuurlijke concentratietendens, eigen aan de industrie, heeft zich hier dus andermaal gemanifesteerd.

Het kan moeilijk ontkend worden dat in het geheel van maatregelen, welke de overheid als „ontwikkelingsplannen" heeft geëntameerd, de premieregeling „Bevordering industrievestiging kerngemeenten" een belangrijke rol heeft gespeeld. Zij werd medio 1953 ingevoerd [5]). Onder bepaalde voorwaarden kan een industrieel, die zich in een der industrialisatiekernen vestigt, een bonus verwerven van 25 % der bouwkosten tot een maximum van *f* 25,— per m². De meest belangrijke voorwaarde daartoe is, dat hij per 50 m² nieuwgebouwde nuttige vloeroppervlakte minimaal één mannelijke arbeider uit de geregistreerde arbeidsreserve te werk stelt. Vergelijken wij nu de cijfers over de industriële werkgelegenheid van 1950 tot en met 1953 en die van 1953 tot en met 1956 (opgenomen in de reeds eerder genoemde verslag-

[5]) Nederlandse Staatscourant van 30 juli 1953, nr. 145, later vervangen door regeling Nederlandse Staatscourant van 12 juni 1956, nr. 115.

gevingen over de ontwikkelingsplannen), dan zien we in de eerste periode een toeneming van ruim 2500 mannen. In de tweede periode is de toeneming niet minder dan ruim driemaal zo groot, n.l. rond 7800. Uiteraard kan deze sterke stijging niet uitsluitend aan de invloed van de premieregeling worden toegeschreven. Ofschoon ongetwijfeld de conjuncturele wind „mee heeft gezeten", is de verheugende groei van het aantal mannelijke arbeidsplaatsen zeker gunstig beïnvloed door de aantrekkingskracht, die van de premieregeling zonder twijfel uitgaat.

Het is te betreuren dat nog geen betrouwbare gegevens ter beschikking staan over de aantallen nieuwe vestigingen en uitbreidingen, die sinds 1950 in de ontwikkelingsgebieden hebben plaatsgevonden. Immers, de gegevens over de toe- of afneming in de tot nu toe gepubliceerde staten (o.a. in de memorie van antwoord, rijksbegroting 1957, hoofdstuk X, zitting 1956/57; 4500 nr. 13) zijn daartoe onvoldoende. Niettemin zal de geïnteresseerde bezoeker van de ontwikkelingsgebieden zich moeilijk aan de indruk kunnen onttrekken dat het aantal nieuwe vestigingen in de gebieden in de zuidelijke provincies groter is dan in de andere gebieden. Wat hiervan de oorzaak is geweest, laat zich slechts gissen. Was het industriële klimaat in het zuiden gunstiger door de ligging in het centrum van de Benelux of hebben andere factoren hierbij een rol gespeeld? Was wellicht de nabijheid van de Randstad Holland met de agglomeratie Rotterdam een stimulans om het eerder in Zuid-West Noord-Brabant, dan b.v. in Groningen of Friesland te proberen?

Daar uit de publikaties blijkt ,dat de uitbreiding van de werkgelegenheid in de industrie tussen 1950 en ultimo 1956 ook in de ontwikkelingsgebieden in de noordelijke provincies niet onaanzienlijk is geweest, zou uit het voorgaande moeten volgen, dat hier vooral de uitbreidingen van reeds bestaande industrieën de doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Ten aanzien van de groei van de industriële werkgelgenheid maakt het uiteraard niet veel uit of zij het gevolg is van nieuwe vestigingen of van uitbreidingen. Beslissend is het aantal nieuwe arbeidskrachten, dat nodig is om de plannen te realiseren en tot bloei te brengen. Wel kan juist de stichting van geheel nieuwe bedrijven van het grootste belang zijn voor de verdere gang van zaken in het betrokken ontwikkelingsgebied. De realisatie van een min of meer uitgebreide reeks niet uit de streek zelf afkomstige projecten zal gewoonlijk — zij het ongemerkt — een sterke invloed uitoefenen op de feitelijke industriële ontwikkeling van het gebied. Nieuwe ideeën en nieuwe mensen werken bevruchtend op het bestaande. Niet alleen in economisch opzicht, maar ook maatschappelijk en sociaal wordt een vernieuwing ingeluid en gestimuleerd, waardoor het gebied binnen de provincie en zelfs ten aanzien van ons gehele land een andere rol te spelen krijgt. Het zou daarom naar mijn mening van belang zijn in dit verband over meer gedetailleerde gegevens te beschikken.

Ten aanzien van het aantal gevallen, waarin de premieregeling tot nog toe is toegepast en de stand van zaken tot 1 november 1956, is de volgende staat

op de meergenoemde plaats in de memorie van antwoord van hoofdstuk X der rijksbegroting 1957 gepubliceerd.

(Staat I)

Stand van zaken m.b.t. de Premieregeling B.I.K. per 2 november 1956

Ontwikkelingsgebieden	Toegezegde premiën	Betreft		
		ge-vallen	m²	arb.
Zuid West Groningen	67.609,—	7	3152	64
Oostelijk Groningen	183.962,—	9	7656	154
Oostelijk Friesland	668.308,—	25	27930	559
Z.O. Drente	632.562,—	13	25303	507
Noord O. Overijssel	141.495,—	12	5660	117
Oost. West Friesland	178.066,—	7	7123	143
Z.W. Noord Brabant	763.411,—	15	30537	611
N.O. Noord Brabant	511.082,—	15	20443	409
Noordel. Limburg	144.598,—	8	5784	116
Incidenteel te stimuleren kernen				
Hoogeveen	284.608,—	17	11385	228
Druten	35.538,—	3	1422	29
Venray	231.200,—	2	9248	185
Panningen	—,—	—	—	—
Totalen	3.842.439,—	133	155643	3122

Uitbetaalde premiën	Betreft			Nog lopende premie-toez.	Betreft		
	ge-vallen	m²	arb.		ge-vallen	m²	arb.
8.100,—	1	324	7	59.509,—	6	2828	57
68.212,—	3	2878	58	115.750,—	6	4778	96
430.360,—	19	17215	345	237.948,—	6	10715	214
99.410,—	5	3977	80	533.152,—	8	21326	427
97.413,—	7	3897	78	44.082,—	5	1763	39
11.166,—	2	447	9	166.900,—	5	6676	134
170.890,—	5	6836	137	592.521,—	10	23701	474
260.232,—	8	10409	209	250.850,—	7	10034	200
50.173,—	4	2007	41	94.425,—	4	3777	75
141.615,—	7	5665	114	142.993,—	10	5720	114
16.371,—	1	655	14	19.167,—	2	767	15
13.700,—	1	548	11	217.500,—	1	8700	174
—,—	—	—	—	—,—	—	—	—
1.367.642,—	63	54858	1103	2.474.797,—	70	100785	2019

Een nadere specificatie inzake nieuwe vestigingen en uitbreidingen ontbreekt. Intussen kan wel worden opgemerkt, dat zich sinds de aanvaarding van de „Wet Ontwikkelingsplannen" zeker meer vestigingen en uitbreidingen hebben voorgedaan dan de gevallen die in aanmerking zijn gekomen voor toepassing van de premieregeling. Immers niet opgenomen zijn de vestigingen en uitbreidingen, gerealiseerd vóór de afkondiging van de premieregeling, noch ook die, welke niet aan de gestelde voorwaarden voldeden. Onder de laatste categorie vallen in het bijzonder de industrieën, die speciaal vrouwelijke arbeidskrachten nodig hebben.

Overigens bieden de hier verwerkte gegevens ook geen duidelijk inzicht inzake de mate, waarin de desbetreffende nieuwe vestigingen en uitbreidingen een rol gespeeld hebben in de toeneming van de industriële werkgelegenheid voor mannen. In de eerste plaats is in de staat alleen opgenomen het aantal mannen, dat uit de arbeidsreserve moet worden aangetrokken, opdat het bedrijf in aanmerking kan komen voor uitkering van de toegezegde premie: Er valt dus niet af te lezen in hoeverre bedrijven, waar wel een toezegging lopende is, maar nog niet is afgehandeld, reeds bijgedragen hebben aan de groei van de werkgelegenheid. In de tweede plaats kan evenmin uit deze staat afgelezen worden of de bedrijven, waar men de tewerkstellingsvoorwaarden wel reeds heeft gehaald (en derhalve de premie reeds is uitgekeerd) aan meer mensen werkgelegenheid geboden hebben en nog bieden, dan uit de minimum tewerkstellingsvoorwaarde af te lezen valt. Hoe groot het werkelijke nieuw aangetrokken aantal arbeidskrachten is, valt derhalve niet uit de staat af te leiden. Hoewel hierover dus niets met zekerheid is te zeggen, doet de zeer sterke toeneming van het aantal mannelijke werknemers in de industrie tussen 1953 en eind 1956 (zoals boven reeds globaal vermeld ruim 7800 personen omvattende) wel vermoeden, dat de werkelijke groei ten gevolge van de vestigingen en uitbreidingen, waar de premieregeling van toepassing is geweest, aanzienlijk groter is dan de minimum tewerkstellingsvoorwaarde uit hoofde van die regeling doet verwachten.

Tenslotte nog enkele opmerkingen over de toeneming van de industriële werkgelegenheid in haar totaal.

Dat de industriële werkgelegenheid voorshands in alle ontwikkelingsgebieden is toegenomen, staat buiten kijf. Dat hierbij, regionaal gezien, verschillen optreden die soms zelfs zeer groot zijn, staat eveneens vast. Op de mogelijke oorzaken hiervan is hiervoor reeds even ingegaan. De onderstaande cijfers geven een goed inzicht in de mate, waarin de verschillende ontwikkelingsgebieden hebben deel gehad aan de industrialisatie der laatste jaren. Zij betreffen drie momentopnamen en zijn ontleend aan het wetsontwerp van 10 oktober 1951, de nota inzake de stand van uitvoering van de ontwikkelingsplannen ultimo 1953 en de memorie van antwoord van de rijksbegroting 1957 van het Ministerie van Economische Zaken.

(Staat II)

Industriële werkgelegenheid in de ontwikkelingsgebieden en de incidenteel te stimuleren kernen in bedrijven met een personeelsbezetting van 10 en meer personen per 15 oktober 1950, 1953 en 1956.

Ontwikkelingsgebieden c.q. incidenteel te stimuleren kernen	15 oktober 1950			15 oktober 1953			15 oktober 1956			Toe- of afneming 1950/56		
	aantal bedr.	Personeelsbezetting		aantal bedr.	Personeelsbezetting		aantal bedr.	Personeelsbezetting		aantal bedr.	Personeelsbezetting	
		totaal	waarvan mannen		totaal	waarvan mannen		totaal	waarvan mannen		totaal	waarvan mannen
Zuid-Oost Drente	53	3.664	2.485	55	4.721	3.555	71	6.448	5.028	18	2.784	2.543
Zuid-West Groningen	18	762	743	18	823	791	25	976	888	7	214	145
Oostelijk Groningen	126	8.044	6.918	115	7.470	6.469	121	8.656	7.007	- 5	612	89
Oostelijk Friesland	163	5.679	5.000	149	6.583	5.393	175	8.517	7.261	12	2.838	2.261
Noord-Oost Overijssel	45	3.067	1.767	55	3.303	1.915	62	3.823	2.232	17	756	465
Oostelijk West-Friesland	59	1.836	1.509	51	1.731	1.411	62	2.072	1.614	3	236	105
Z.W. Noord-Brabant	35	1.451	1.113	41	1.753	1.195	56	2.805	1.999	21	1.354	886
N.O. Noord-Brabant	48	2.525	1.956	50	3.277	2.592	65	4.901	3.996	17	2.376	2.040
Noordelijk Limburg	28	868	718	30	1.019	809	32	1.555	1.196	4	687	478
Druten	14	1.186	1.155	19	1.342	1.282	22	1.424	1.254	8	238	99
Helden/Panningen	5	132	127	5	123	121	6	139	114	1	7	- 13
Hoogeveen	34	1.418	1.196	34	1.910	1.559	36	2.361	1.972	2	943	776
Venray	10	293	202	13	476	342	22	896	696	12	603	494
Totale toeneming:										117	13.648	10.368

Hieruit blijkt, dat de toeneming van 1950 tot 1956 sprongsgewijze is verlopen. De ontwikkeling van 1950 tot 1953 is in de meeste gevallen slechts

gering geweest; in Oostelijk Groningen en Oostelijk Westfriesland was er zelfs in aantal bedrijven en arbeidskrachten een teruggang. De sprong van 1953 naar 1956 is, vooral wat de personeelsbezetting betreft een veel grotere geweest; de teruggang in Oostelijk Groningen en Oostelijk Westfriesland is in het tegendeel omgeslagen.

Vergelijkt men nu de gebieden onderling over het gehele tijdsverloop, dan blijkt dat de procentuele toeneming in de ontwikkelingsgebieden in Noord-Brabant, Limburg en Drenthe het grootst is geweest. Het percentage bedraagt voor Noord-Brabant bijna 100, voor Limburg en Drenthe bijna 80 en ruim 70. Friesland neemt met 50 % een tussenpositie in, terwijl de andere gebieden de 30 % niet halen. Oostelijk Groningen zelfs nog geen 10 %, dit laatste mede als gevolg van de aanvankelijke teruggang (zie ook staat III).

(Staat III)

Personeelssterkte in de industrie 1) in 1950 en 1956
(per provincie en ontwikkelingsgebied c.q. incidenteel te stimuleren kern)

	Eind sept. 2) resp. 15 okt. 3)				Toeneming	
	1950		1956 4)		1950/1956	
	x 1000		x 1000		%	
Groningen	31.5		32.2		2.2	
Oostelijk Groningen		8.044		8.656		7.6
Zuid-West Groningen		762		976		28.1
Friesland	18.6		22.9		23.1	
Oostelijk Friesland		5.679		8.517		50.0
Drenthe	13.3		17.3		30.1	
Zuid-Oost Drenthe		3.664		6.448		73.3
Hoogeveen		1.418		2.361		66.5
Overijssel	94.2		101.2		7.4	
Noord-Oost Overijssel		3.067		3.823		24.6
Gelderland	97.7		108.9		11.5	
Druten		1.186		1.424		20.1
Utrecht	48.6		52.8		8.6	
Noord-Holland	162.3		173.7		7.0	
Oostelijk Westfriesland		1.836		2.072		12.9
Zuid-Holland	196.0		210.2		7.2	
Zeeland	12.9		13.1		1.6	
Noord-Brabant	155.4		180.6		16,2	
Zuid-West Noord-Brabant		1.451		2.805		93.3
Noord-Oost Noord-Brabant		2.525		4.901		94.1
Limburg	94.5		113.9		20.5	
Noordelijk Limburg		868		1.555		79.1
Helden/Panningen		132		139		5.3
Venray		293		896		205.8
Nederland	925.0		1.026.8		11.0	

1) exl. bouwnijverheid.
2) provincies en Rijk, gegevens C.B.S.
3) ontwikkelingsgebieden en incidenteel te stimuleren kernen.
4) aantallen voor provincies en Rijk geraamd.

Wat de absolute toeneming betreft, staat Oostelijk Friesland aan de kop, op de voet gevolgd door Zuid-Oost Drenthe. Noord-Oost en Zuid-West Noord-Brabant — ontwikkelingsgebieden van kleinere omvang — komen onderscheidenlijk op de derde en de vierde plaats.

De cijfers geven reeds een bepaald beeld, dat echter nog verduidelijkt kan worden. Daarom is in onderstaande staat getracht de cijfers voor de ontwikkelingsgebieden te projecteren tegen de cijfers van de provincies, waartoe deze ontwikkelingsgebieden behoren. Daartoe zijn de cijfers uit het Statistisch Zakboek 1956 voor het tijdvak 1950—1955 geëxtrapoleerd, uiteraard een ruwe methode, die verder nog iets onzuiverder uitkomsten geeft, aangezien de C.B.S.-cijfers op honderd tallen zijn afgerond. Niettegenstaande deze gebrekkige methode geeft staat III enig nader inzicht.

Uit deze cijfers blijkt, dat vrijwel overal de procentuele toeneming van de werkgelegenheid in de ontwikkelingsgebieden groter, vaak aanzienlijk groter, is geweest dan de procentuele toeneming in de provincies zelf en in het Rijk. In gebieden als Oostelijk Friesland en Zuid-Oost Drenthe is de procentuele toeneming meer dan tweemaal zo groot als in de provincie zelf. Voor de kleinere ontwikkelingsgebieden in het zuiden is dit nog veel opvallender: In Noord-Brabant is dit bijna zes, in Limburg ongeveer viermaal zo groot als in de provincie.

Rest thans nog een vergelijking tussen de noordelijke en zuidelijke gebieden, waartoe onderstaande staat, waarin de cijfers anders gegroepeerd zijn, de mogelijkheid biedt.

(Staat IV)

Personeelssterkte in de industrie (excl. bouwnijverheid)

	1950	1956	Toeneming	%
4 noordelijke provincies . . .	157.600	173.600	50% { 16.000	10.1
Ontwikkelingsgebieden	22.634	30.781	{ 8.147	36.1
Gld. + N. Br. + Limburg . . .	347.600	403.400	10% { 55.800	16.1
Ontwikkelingsgebieden	6.455	11.720	{ 5.265	81.6
Westen				7.3
Zeeland				1.6
Nederland				11.0

Uit deze staat blijkt, dat de toeneming in de ontwikkelingsgebieden in de vier noord-oostelijke provincies, procentueel 36,1 %, meer dan de helft bedraagt van de totale toeneming in deze provincies, namelijk 8.147 van de circa 16.000 nieuw in het arbeidsproces ingeschakelden.

De toeneming in ontwikkelingsgebieden en kernen in Gelderland, Noord-Brabant en Limburg, procentueel 81,6 — dus veel hoger dan in het noorden — bedraagt nog geen 10 % van de totale toeneming in die provincies (5.265 van de 55.800). Zelfs als men Gelderland met de incidentele kern Druten buiten beschouwing laat, verandert het beeld slechts heel weinig.

Hieruit volgt dat de toeneming in de Noord-Oostelijke ontwikkelingsgebieden, hoewel (procentueel) niet zo spectaculair als in Gelderland, Noord-Brabant en Limburg, voor de betrokken provincies zelf veel meer heeft betekend. De recente toeneming van de industriële werkgelegenheid in Oostelijk Groningen, die zoals reeds gezegd, aanvankelijk achterbleef, zal dit accent meer vergroten.

Al zijn de resultaten dus niet gelijkelijk verdeeld over alle ontwikkelingsgebieden, toch kan gezegd worden dat het stimuleringsbeleid met succes is bekroond. Het is nog te vroeg om de vraag te beantwoorden of dit resultaat ook zal beklijven, beter nog of de ontwikkeling die sinds kort is ingezet zich ook zal voortzetten. Juist met het oog op dit laatste dient ervoor gewaakt te worden dat het stimulerend optreden van de overheid te ver door zou gaan. Immers door overdozering van activerende middelen is het gevaar zelfs niet denkbeeldig dat de ontwikkeling van de bestaande industrie zou worden geschaad. De premieregeling vond zijn oorsprong in een tijd, waarin de ontwikkelingsgebieden nog een ruime arbeidsmarkt boden. Zij is er op gericht dat arbeidskrachten uit de arbeidsreserve worden aangetrokken. Is deze arbeidsreserve in een ontwikkelingsgebied echter uitgeput — door welke oorzaak dan ook — dan verliest de regeling automatisch haar bestaansrecht, zelfs wordt haar verdere toepassing schadelijk voor de industrie die mede dankzij de premieregeling zelve zich in dat ontwikkelingsgebied vestigde of tot ontplooiing kwam.

In dit verband merkte de Minister van Economische Zaken in de memorie van antwoord naar aanleiding van het voorlopig verslag inzake hoofdstuk X der rijksbegroting voor 1957 reeds op, dat het naar zijn overtuiging „van meer belang moet worden geacht de gevestigde industrie de gelegenheid tot consolidatie te geven dan verdere toeneming van de reeds optredende spanning tussen vraag en aanbod van arbeidskrachten als gevolg van een stimulans van overheidswege mogelijk te maken".

De beslissing dat de premieregeling in een aantal met name genoemde plaatsen „voorshands geen toepassing meer (zal) vinden" moeten dan ook in dit licht gezien worden [6]). Zij zal bijdragen tot de bevestiging van een ontwikkeling die velen dichtbij hun woonstee blijvende arbeid verschaft.

BEURSBERICHT

DOOR MR A. D. KUIPER

Beursberichten zoekt men in het S.M.A. gemeenlijk tevergeefs. Op uitdrukkelijk verzoek van de Redactie zal dit nummer daarop een uitzondering maken. Dit artikel zal gewijd zijn aan de veiligheidsbeurs, die van 25 februari t/m 1 maart j.l. in het Veiligheidsinstituut te Amsterdam is gehouden.

[6]) Nederlandse Staatscourant van 20 februari 1957, nr. 36.